

Józef Jerzy Kopeć CP, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997, ss. 504.

Na temat NMP można znaleźć wiele opracowań książkowych autorstwa chrześcijańskich teologów, także w Polsce. Bogatą literaturę podaje recenzowana książka. Należy zauważyć, że niedawno ukazała się we Francji analogiczna praca, zatytułowana „*Marie. Le culte de la Vierge dans la société médiévale*”, Paris 1996. Książka została opracowana przez 17-tu autorów pod redakcją trzech z nich (Dominique I o g n a – P r a t, Eric P a l a z z o, Daniel R u s s o). Wymieniona książka zajmuje się rozwojem kultu na terenie Francji.

Do niezwykle cennych pozycji należy książka Księdza Profesora Józefa Jerzego Kopia z KULu pt. *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, ukazująca misterium kultu maryjnego. Wyrazy uznania i wdzięczności należą się Księdzu Profesorowi za nowe podjęcie tematyki maryjnej ze szczególnym uwzględnieniem okresu XVI w. i w nim religijnej praktyki kultu NMP w Polsce.

Ks. prof. dr hab. Józef Jerzy Kopeć CP od wielu lat zajmuje się historią liturgii po cenionym w Polsce ks. prof. Wacławie Schenku. Jest Przewodniczącym Sekcji Liturgistów w Polsce. Praca pisarska Profesora jest znana polskim naukowcom, teologom – zwłaszcza liturgistom. Prezentowana rozprawa z historii liturgii – obok przedmowy – składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, zestawu bibliograficznego i wykazu skrótów oraz z résumé w języku angielskim, niemieckim i włoskim.

Wyczerpujący wstęp wprowadza czytelnika w nurt zagadnienia i metodę pracy. Autor zapowiada wszechstronne spojrzenie na to zagadnienie, tak od strony Kościoła, jak i narodu. Trzy rozdziały mające logiczną strukturę wyznaczają trzy zasadnicze wątki. Najpierw Autor omawia uroczystości maryjne, mające swoje zakorzenienie w chrześcijańskiej starożytności. Przedstawia kalendarium czterech najstarszych obchodów maryjnych, ich recepcję i rangę, tworząc w ten sposób strukturę podrozdziałów. Omawia kolejno święto Oczyszczenia NMP – Matki Boskiej Gromnicznej, święto

Zwiastowania, Wniebowzięcia i Narodzenia NMP. Rozdział II obrazuje średniowieczne obchody maryjne. Po prezentacji kalendarium tych średniowiecznych obchodów Autor omawia kolejne cztery święta: Niepokalanego Poczęcia NMP, Nawiedzenia, święto Dedykacji Bazyliki Matki Bożej Śnieżnej i Ofiarowania NMP w świątyni. Rozdział III wprowadza czytelnika w treść maryjnych form modlitwy i innych religijnych praktyk – przez cały czas uwzględniając nurt polskiej religijności. Autor zajmuje się następującymi zagadnieniami: stałe i wotywnne formy wspomnienia Maryi w roku kościelnym, niezależnie od ich obchodów świątecznych; popularne praktyki i nabożeństwa maryjne; inne przejawy maryjnej duchowości polskiej; znaczenie tradycji maryjnej jako jednego z elementów identyfikacji polskiej wspólnoty katolickiej. W zakończeniu Autor wysuwa szereg wniosków, które pomagają czytelnikowi jeszcze raz odkryć bogactwo przekazanych myśli. Zwraca uwagę na możliwości poszerzenia problemu, sugerując potrzebę takiego opracowania.

Książkę wzbogacają liczne przypisy, które odsłaniają profesjonalny i bogaty zestaw źródeł i opracowań bibliograficznych. Zamieszczony też został wyczerpujący wykaz skrótów.

W pracy swej Profesor dokonał wielu cennych odkryć. Najpierw na uwagę zasługuje teologiczno-egzystencjalny problem kultu maryjnego. Autor zauważa nieustanną troskę Kościoła o związek tego kultu z Chrystusem. Ten chrystologiczny aspekt kultu w jego historii jest żywy. Charakter chrystocentryczny najstarszych świąt maryjnych sprawił, że nawet protestanci w pierwszej fazie reformacji zachowali trzy z czterech obchodów maryjnych (s. 40). Dzięki chrystologicznemu charakterowi święta Oczyszczenia NMP zarówno katolicy, jak i protestanci omawianego okresu podkreślali wydarzenie ofiarowania i traktowali ten biblijny wątek jako pierwsze wydarzenie męki (s. 64). Charakter chrystologiczny przejawiały także inne obchody, np. w uroczystości Wniebowzięcia NMP podkreślone zostało wprowadzenie Maryi do chwały przez Jej Syna. Już w XII w. ikonografia przedstawiała Chrystusa wieńczącego diademem Maryję, która jako królewska oblubienica zasiada na tronie po prawej ręce Chrystusa (s.142–143).

Troska Kościoła o chrystologiczny wymiar kultu nie zawsze dawała właściwe rezultaty. Np. po Soborze Efeskim, a potem w średniowieczu w nabożeństwach był tak silny wydzwitek maryjny, że nawet niektórym świętom Pańskim nadawano znamię maryjne (s. 34), czyniąc Matkę Bożą pośredniczką w pośrednictwie Jezusa Chrystusa. Św. Bernard z Clairvaux zachęcał, aby do Pośrednika przystępować przez Pośredniczkę (s. 302). Nic więc dziwnego, że Kościół czuwał nad zachowaniem należnego miejsca Chrystusa w maryjnym kulcie, zwłaszcza w XVI w., kiedy protestanci w szczególności podkreślali godność Jedyne Pośrednika ludzkości Jezusa Chrystusa (por. np. s. 392).

W tytule książki Autor zapowiedział, że jego badania będą dotyczyły zagadnienia maryjnego „w kulturze polskiej XVI w.” Z podziwem można stwierdzić, że Autor umiejętnie wiąże religijne odniesienia do Bogarodzicy z kontekstem historycznym. Aby rzetelnie ukazać omawianą epokę, odniósł się szeroko do historycznych źródeł i uwarunkowań Kościoła. Jednocześnie wykazał, jak kultura polska omawianego wieku jest osadzona w Kościele. Wszystkie wymieniane w książce wybitne postacie, niezależnie od ich spełnianego powołania w Kościele, państwie i świecie, mają swój wkład w kształtowanie religijności Polaków. Autor przywołał m.in. takie postacie, jak: kard. Hozjusza, kanonikę królewskiego Stanisława Sokolowskiego, kanonikę lubelskiego Stanisława Czechowicza (s. 314), bpa Rozrażewskiego (s.324), Jakuba Wujka (s. 325), wizytatora Jasnej Góry ks. Stanisława Reszkę (s. 395), kard. Radziwiłła (s. 395). Uwzględni także zasługi dominikanów z Przemysła (s. 357) i innych zakonów.

Nie pominał też powiązania zagadnienia z literaturą. Cytuje J. Kochanowskiego (np. s. 352), polewuje się na Hieronima Wietora z Krakowa (s.358–359), Sebastiana Klonowicza (s. 398) czy Krowickiego (s. 399). Uwzględni także wielkiego humanistę tamtych czasów, Andrzeja Frycza-Modrzewskiego (s. 405), nie pomijając Mikołaja Reja (np. s. 410), czy Artomiusa (s. 410nn). Przy tym nie zabrakło ustosunkowania się do poglądów reformatorów, np. Lutra czy Kalwina, którzy nie kryli

swojej krytycznej postawy wobec istniejącej wówczas religijności maryjnej (np. s. 407–409). Rozprawa naświetla też ustosunkowanie się nurtu muzułmańskiego do omawianego zjawiska (s. 420).

Autor zwrócił szczególną uwagę na narodowość w religijności maryjnej. Zauważa, że w Polsce, jak i w innych krajach słowiańskich, już od czasów średniowiecza dostrzega się popularyzację i wyjątkową rolę wizerunków maryjnych (choć nie tylko wizerunków). Należy to przypisać związkowi z kulturą bizantyjską. O ile na Zachodzie doświadczalną konkretyzację Bożego działania wiązano z posiadaniem relikwii, to w Polsce, gdzie relikwie były mniej dostępne, pod wpływem tradycji bizantyjskiej czczono raczej obrazy, akcentując ich rolę kulturową i dewocyjno-uitylitarną, bez specjalnego teologicznego wyjaśniania (s. 382–383). Klasycznym przykładem takiej religijności jest hodegeteria częstochowska, „którą pojmowano jako znak pośredniczący w poznaniu tajemnicy współdziałania Maryi w zbawieniu Jej Syna i aktywnej Jej funkcji w rozdawnictwie łask Chrystusa” (s.383). Jasna Góra stała się klasycznym przykładem związku religii z narodem (s.383). W związku z rozwojem kultu maryjnego poprzez wizerunki obrazów w Częstochowie i innych miejscach Polski pod adresem tych form kultu nie zabrakło krytycznych uwag ze strony polemistów. Należeli do nich promieniści reformacyjni (np. s. 391–392, 407–409). Niemalą rolę odegrali arianie (s. 384–385). Pomimo wymienianych polemik obraz częstochowski zajmował już w XVI w. wyjątkowe miejsce w polskiej dewocji maryjnej i funkcjonował społecznie w szerokich kręgach elit i mas (s. 387). Zostały wypracowane specjalne formy mariologii częstochowskiej (s. 393–405). Polska kontrowersja mariologiczna – zdaniem Autora – objęła w omawianym okresie nie tylko sferę spekulatywnych prawd dogmatycznych, ale też całość tradycji religijno-kulturowej Polaków, ujawniającej się najczęściej w praktykach religijnych i ludowej obrzędowości (s. 418). Profesor akcentuje też, że „manifestację polityczno-narodową czci Maryi i uznanie Jej za szczególną opiekunkę Królestwa polskiego widzimy także w XVI-wiecznych interpretacjach najstarszej pieśni maryjnej – Bogurodzicy (XIII w.)” (s. 424).

Na uznanie zasługuje erudycja i wkład pracy Autora oraz dogłębnosc badań, które doprowadziły do odkrycia tajemnic polskiego kultu maryjnego, dotychczas prawie wcale albo mało znanych. Imponuje swobodne, a jednocześnie planowe poruszanie się Autora w tak szerokiej problematyce. Takie opracowanie zagadnienia to niezwykle dar Autora dla polskich czytelników.

Wydaje się, że nie umniejszy ogromnej wartości książki zauważenie potrzeby umieszczenia bibliografii i skrótów na początku opracowania. W niektórych miejscach można by podać tłumaczenie tekstów łacińskich.

Bez wątpienia książka posłuży jako bardzo ważne dzieło dla wszystkich zainteresowanych problematyką maryjną. Szczególnie przydatna będzie dla badaczy tego zagadnienia, liturgistów i dogmatyków, badaczy historii liturgii i historii polskiej kultury religijnej.

Ks. Jan Decyk

Ks. Jan Decyk – dr hab., prof. ATK, kierownik Katedry Historii Liturgii na Wydz. Teol. ATK